

МОНГОЛ ХЭЛЭНД ИЛЭРЧ БУЙ НЕОЛОГИЗМ БА ТҮҮНИЙ ОРЧУУЛГЫН АСУУДАЛД

А. Өлзийнаран, Б. Наранчимэг¹

Товч утга: *Техник технологи, харилцаа холбооны дэвшил болон даяарчлал нэмэгдэхийн хэрээр хүмүүсийн харилцааны гол хэрэгсэл болсон хэлэнд өдөр тутам шинэ үг бий болж, тэр хэрээр бидний хэл баяжсаар байна.*

Монгол хэлэнд англи хэлний оролцоо, нөлөө асар их байгаа бөгөөд техник технологи, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжин маш олон тооны шинэ үг, нэр томъёо орж ирж, хүүхэд залуучууд төдийгүй нийтээр түгээмэл хэрэглэж байна.

Тиймээс энэхүү өгүүллээрээ неологизм буюу аливаа хэлэнд үүсч буй шинэ үг хэллэг, тэдгээрийн орчуулга болон монгол хэлэнд хэрхэн илэрч байгаа талаар судлахыг зорьсон билээ.

Түлхүүр үг: *неологизм, хэлний ба хэлний бус хүчин зүйл, үг оноолт*

Неологизм гэж юу вэ?

Хэл оршин тогтнохын тулд тодорхой хэмжээгээр хувьсан өөрчлөгдөж байх шаардлагатай байдаг. Харин хэл хувьсан өөрчлөгдөхөд шинэ үг хамгийн чухал үүргийг гүйцэтгэнэ. “Neologism” буюу “шинэ үг хэллэг”(Англи-Монгол толь, Оксфорд, 2008 он) гэсэн үг нь 18-р зууны үед анх франц хэлнээс орж ирсэн байна.

Неологизмыг “Нийгмийн хөгжлийн үрээр утга зохиолын хэлэнд шинээр хэрэглэж байгаа, цоо шинэ үзэгдэл юмсыг заасан, идэвхгүй нэрийтгэл үг хэллэг” /mn.wiktionary.org/ хэмээн тодорхойлсон байдаг. Энэ төрлийн үг хэллэгийг олон эрдэмтэн судлаач, хэл шинжээчид дараах байдлаар тайлбарласан байдаг.

Үүнд:

- Аливаа хэлэнд хараахан хүлээн зөвшөөрөгдөөгүй шинэ үг хэллэгийг неологизм гэнэ. Үүнийг ерөнхийдөө үгийн шинэхэн хэлбэр гэж ойлгож болох юм.²
- Неологизмын төрлүүд бол шинээр зохион бүтээгдсэн зүйлсийн нэршил юм.³
- Аливаа хэлэнд неологизм бий болох үед коннотацийг нь өөрчлөхөд бэрхшээлтэй байдаг.⁴
- Шинэ үг хэллэг буюу неологизм нь уран зохиолын орчуулга хийдэггүй, мэргэжлийн орчуулагчдын хувьд томоохон сорилт болдог билээ. Техник

¹ МУИС, ШУС, ХУС-ын ИБАСТ-ийн багш нар

² Eric Partridge, *Usage and Abusage: A Guide to Good English*, 1997, p.201.

³ Jeremy Munday, *The Routledge Companion to Translation Studies*, 2009, p. 210.

⁴ Basil Hatim, *Translation: An Advanced Resource Book*, 2004, p. 247.

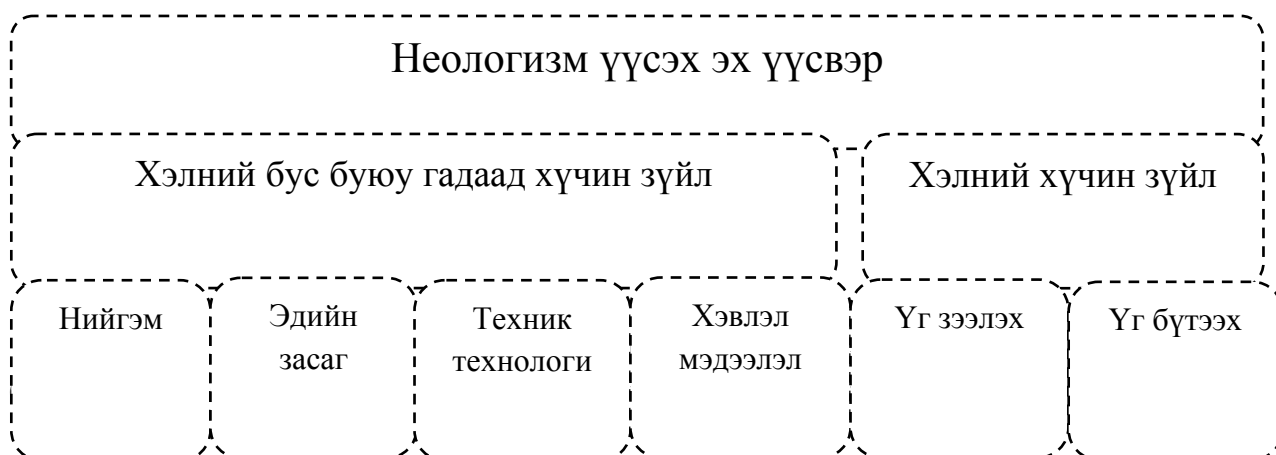
технологийн салбарт маш олон тооны шинэ бүтээл, үйл явдал, хэвлэл мэдээллийн салбараас шинэ санаа, шинэ хувилбар гарч ирсээр л байна.⁵

Харин Голландын хэл шинжээч М. Жанссен неологизмыг 5 аргаар тодорхойлсон байдаг. Үүнд:

- Сэтгэл зүйн хувьд неологизмийг хэлний нийгэмлэгт цоо шинэ ойлголт хэмээн үзэж болно.
- Толь зүйн хувьд тухайн хэлний толинд хараахан ороогүй үгийг хэлнэ.
- Үгийн хасалтын хувьд урьдчилан тодорхойлсон үгийн хасалтад байхгүй үг.
- Цаг хугацааны онцлог, үе шат, хөгжлийн үе шатны хувьд өмнө нь тухайн хэлэнд илэрч байгаагүй ч одоогийн ярианы хэлэнд ажиглагдаж байгаа ямар ч үгийг хэлнэ.
- Лавлах түүвэр бүтээлийн тодорхойлолтын хувьд өмнөх лавлах түүвэр бүтээлүүдэд илэрч байгаагүй хэдий ч одоогийн ярианы энгийн бичлэгт илэрч байгаа ямар ч үгийг хэлнэ.

Эдгээр тодорхойлолтоос харвал неологизм нь тухайн хэлэнд урьд өмнө илэрч байгаагүй ямар нэгэн лавлах бүтээлүүд болох толь, ном зохиолд тэмдэглэгдэж байгаагүй хэдий ч, одоо энгийн ярианы хэлэнд хэрэглэгдэж байгаа шинэ үг хэллэг юм байна. Тухайн хэлэнд орж ирсэн шинэ үг хэллэг үүсэх гол хүчин зүйл нь хэлний буюу дотоод хүчин зүйл болон хэлний бус буюу гадаад хүчин зүйл юм.

Ямар ч хэлэнд жилдээ 3000 үгс шинээр бүртгэгддэг гэж тодорхойлогдсон байдаг.⁵ Үнэн хэрэгтээ шинэ үг хэллэгүүдийн ихэнх нь мартагдаж, үлдэх эсэх нь тодорхойгүй байдаг. Мөн энэхүү төрлийн үгс богино настай байдаг учир нарийн тоолж бүртгэх боломжгүй байдаг. Аливаа хэл хөгжих тусам шинэ үг хэллэгийн тоо улам өсөх нь тодорхой. Үүгээр ч зогсохгүй мэргэжлийн хүмүүс болон ерөнхий толь бичгээс үүдэн эдгээр үгс илүү түгээмэл хэрэглэгдэх болжээ. Шинэ үг хэллэг нь онцгой хэрэгцээ шаардлагын хариуд бий болдог тул ихэнх нь ердөө ганц утгатай байхын зэрэгцээ сэдвийн хүрээнээс тэс өөр утгаар орчуулагддаг. Гэвч тун удалгүй ихэнхи нь хуучин утгаа алдаж шинэ утгатай болдог байна.



⁵ Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, 1988, p.140.

Тухайн хэлэнд илэрсэн шинэ зүйлийг нэрлэх оновчтой үг байхгүй тохиолдолд эх хэлээс нь үг зээлж авч хэлний зайг нөхөж болохоос гадна дагавар, нөхцөл, язгуур, үг хорших аргаар мөн шинэ үг үүсэж болно.

Харин хэлний буюу дотоод хүчин зүйл түүний дотор ялангуяа үг зээлэх аргаар дараах тохиолдолд неологизмыг үүсгэж болно.

- Тухайн харь үгийг авч байгаа хэлэнд тухайн шинэ юмс үзэгдэл, ойлголтыг тэмдэглэх үг буюу дүйцэл (эквивалент) байхгүй тохиолдолд харь үгийг неологизм хэмээн авах хэрэгтэй болно.
Жишээ нь: гамбургер, сэндвич гэх мэт
- Утгын нарийн ялгааг гаргах зорилгоор шинэ үгийг авдаг.
Жишээ нь: Вайрлэсс (вайфай) – утасгүй интернет, нөүтбүүк- зөөврийн компьютер гэх мэт.
- Хэлний хэмнэх зарчимтай холбоотойгоор харь үгийг неологизм хэмээн авдаг.
Жишээ нь:
Мультмедиа- мэдээллийн олон хэрэгсэл ашиглах
Маникьюр- гарын хумс засалч
Пэдикьюр- хөлийн хумс засалч
Хотдог- халуун зайдас хавчуулсан талх
Анплаггед - ямар нэгэн дуу өсгөгч ашиглалгүй, дан хөгжмөөр тоглодог тоглолт.
Паб- архи дарсны мухлаг гэх мэт.

Неологизмын зарим төрлүүд болон тэдгээрийн монгол хэлэнд илэрч буй жишээ

Неологизм буюу шинэ үг хэллэг гэдэг нь аливаа хэлэнд өмнө нь илэрч байгаагүй ч техник технологийн дэвшил, даяарчлал зэргээс үүдэн тус хэлээр ярилцагч ард түмний өдөр тутмын хэрэглээ болсон үгс хэмээн ойлгож болох юм.

Орчуулгын онолч, нэрт эрдэмтэн Петр Ньюмарк неологизмыг хэд хэдэн төрлөөр ангилсан байдаг бөгөөд зарим төрлүүд нь монгол хэлэнд хэрхэн илэрч буйг жишээ тайлбартай нь авч үзье.

Шинэ утга агуулах хуучин үгс

Шинэ утга агуулах хуучин үгс нь техник технологийн холбогдолтой үг хэллэг байх нь цөөн. Ихэвчлэн ямар нэгэн үйл явдлын улмаас олон нийтийн дунд цуу яриа болон тархах, эсхүл хэн нэгэн хүн тус үгийг цоо шинэ утгаар хэрэглэж эхлэхэд тэр нь олон нийтийн анхаарлыг татсанаар шинэхэн утга бий болно. Тийм учраас энэ төрлийн үгэнд цор ганц утга байх боломжгүй бөгөөд бичвэрээсээ хамааран утга нь өөрчлөгдөнө.

Жишээлбэл,

- Миний найз одоо фэйсбүүкээр од боллоо доо.

“Од” гэдэг үгийн тухайд монгол болон англи хэлний аль алинд нь тэнгэрийн од гэдэг үндсэн утгаас гадна нэрд гарч, олны танил болох гэсэн шинэ утга агуулах болжээ.

- Би өөрийн твиттэр хуудсан дээрээ энэ асуудлын талаар жиргэсэн байгаа шүү.

Сүүлийн үед Twitter хэмээх олон нийтийн сүлжээг ашигладаг болсноос хойш tweet буюу шувуу жиргэх гэсэн утгаас гадна өөрийн үзэл бодлоо Twitter сүлжээнд оруулах гэдэг утгаар хэрэглэгдэх болсон байна.

Шинээр үг үүсгэх

Шинэ үг гэж огт байхгүй гэсэн таамаглал олон нийтийн дунд түгээмэл байдаг. Бүхий л авиа, авиалбар нь ямар нэгэн утгатай. Ямар нэгэн үгэн дээр дагавар залгах, үсгийг нь өөрчлөх гэх мэт аргаар үүснэ.

Монгол хэлэнд “Selfie” хэмээх нэр томъёо нь “Self portrait” буюу “өөрийн+хөрөг” гэсэн үгнээс үүдэн өөрөг хэмээн хэрэглэгдэх болсон байна.⁶

Товчилсон үг

Үг товчлолт нь зохиомлоор шинэ үг бүтээх нийтлэг төрөл бөгөөд үгийн эхний үсгүүдээр нь хураангуйлдаг. Энэ төрөлд голдуу компьютер, техник технологитой холбоотой үгнүүд нийтлэг байдаг. Мөн энд олон улсын байгууллагын нэр ч хамаарна.

Жишээ дурдвал, CD (compact disc) PC (personal computer) IT (information technology) гэх мэт олон үгнүүдийг нэрлэж болох юм.

Монгол хэлэнд писидэх (компьютер дээр тоглох) Айтигийнхан (мэдээлэл, технологийн албаныхан), ЮНЕСКО-н өвд бүртгүүлэх зэргээр эдгээр үгийг шууд галиглан түгээмэл хэрэглэж байна.

Эпоним

Энэ нь оноосон нэрээс үүссэн үгийг хэлдэг. Хүний нэрнээс үүссэн эпоним үгийг төвөггүй орчуулах боломжтой. Ямар нэгэн эпоним нэр бүхий брэндийн нэрийг орчуулахдаа зайлшгүй тайлбарыг хавсаргах шаардлагатай байдаг. Ихэвчлэн вино, бяслаг, зайдас зэрэг бүтээгдэхүүний нэрээс үүснэ. Хэрэв тэрхүү бүтээгдэхүүн тийм ч алдартай биш бол ерөнхий нэр томъёог хавсарган бичнэ.

Жишээ нь, Германы зохион бүтээгч инженер Р. Дизелийн нэрээр нэрлэсэн шингэн түлшээр ажилладаг дотоод шаталтын хөдөлгүүрийг монголд “дизель хөдөлгүүр” гэж нэрлэж заншсан байна.

Мөн “Canon” хэмээх хувилагч машины нэрээс үүдэн бичиг баримт олон хувь болгож олшруулах үйлдлийг “канондах”, “канондуулах” гэж ярьж хэвшсэн байна.

Харин одоо бидний дунд түгээмэл хэрэглэгддэг хэлний бус салбар дахь хөгжлийн нөлөөгөөр үүссэн неологизмыг авч үзье.

Нийгэм: *шоудах, дискодох, казинодох, ламинатордох, спонсорлох, скочдох, факсдах*

Улс төр: *пиар хийх, лоббидох, рекэтлэх*

Эдийн засаг: *мобайлдах, лизингдэх, индексчлэл*

Техник технологи: *постлох, принтерлэх комментлох, шейрлэх, гүүгэлдэх гэх мэт.*

⁶ Зугаатай хэл шинжлэл групп, 2014

Даяарчлалын маш олон давуу талууд байдаг ч нэгэн томоохон сул тал байдаг нь аливаа хэлэнд шинээр орж ирж буй техник технологи, шинэ нээлт, бүтээгдэхүүний нэршил байдаг. Харин олон нийт энэхүү үгсийг хэрхэн орчуулах тал дээр янз бүрийн санал дэвшүүлдэг. Эдгээр үгсийг заавал орчуулж эх хэлнээ буулгах ёстой гэж үздэг хэсэг бүлэг байхад дэлхий нийтийн нэршлээр нь авч хэрэглэх ёстой гэж үздэг хэсэг бүлэг хүмүүс ч байдаг.

Тухайлбал, ерөнхийлөгч асан Ц. Элбэгдорж 2015 онд УИХ-ын хаврын чуулганы үеэр хэд хэдэн гадаад нэр томъёог монголчлон орчуулах санал гаргаж байсан байна.

- Визийг нэвтрэг
- Рестораныг зоогой
- Кофег боргол
- Шоколадыг боргош
- Айпадыг хавтага
- Компьютерийг цахимбар
- Цементийг гахиур
- Хоббиг ин
- Логог хондого
- Бензинийг гүүгэн гэж дуудаж сурцгаая” гэсэн санал оруулж байсан байна.⁷

Мөн Монгол хэл соёлын хүрээлэнгийн захирал Г. Сүлд-Эрдэнэ үзэхдээ “Манай улсад нэр томъёо, гадаад үгийг орчуулж оноож, хэрхэн хэрэглэх асуудлыг төр засгаас тохоон томилсон “Төрийн хэлний зөвлөл” цэгцлэх ёстой. Чоно борооноор гэгчээр өөрийгөө дөвийлгөсөн хүмүүс шинэ үг хэллэг, нэр томъёог дураараа зохиож ярьж, судлаач эрдэмтэд өөр өөрсдийн хэрэглэж сурсан нэр томъёогоо өөрийн хүрээллийн хүмүүст түгээж буй асуудал газар аваад байгаа. Төрийн хэлний зөвлөл эхлээд гадаад үгийг яаж орчуулах, нэр томъёо боловсруулах зарчмаа тогтоочихоод улиралд шинээр орж ирсэн үг хэллэгийг маш оновчтой судалгаатай, тайлбартайгаар яаж орчуулах вэ гэдгийг хэлэлцэн баталж баймаар байна.” гэсэн санааг дэвшүүлсэн байна.⁸

Судалгааны ажлынхаа хүрээнд монгол хэлэнд шинээр илэрч буй харь үгс, тэдгээрийг хэрхэн орчуулах талаар оюутан залуус ямар ойлголттой байгаа талаар сонирхон оюутнуудаас санал асуулга авахад дийлэнх нь орчуулгын тухайд тухайн үгээсээ хамаарах бөгөөд нэр томъёоны орчуулгын хувьд нийтээр тогтсон дүрэм журам байхгүй нь түвэгтэй байдаг гэдгийг онцолж байлаа.

Дүгнэлт

Бидний өдөр тутмын амьдралд хэлний бөгөөд хэлний бус хүчин зүйлийн нөлөөгөөр шинэ үг хэллэг нэмэгдэж байдаг бөгөөд үүнийг хэл шинжлэлд неологизм гэсэн ойлголтоор илэрхийлдэг.

⁷ Ерөнхийлөгч асан Ц. Элбэгдоржийн УИХ-ын чуулганы хуралдааны үеэр хийсэн мэдэгдлээс. 2015 он

⁸ Г. Сүлд- Эрдэний www.ikon.mn-д өгсөн ярилцлагын хэсгээс. 2014 он

Монгол хэлэнд нийгэм, эдийн засаг, улс төр, техник технологи, ялангуяа хэвлэл мэдээллийн салбарт энэхүү шинэ үг үүсэх үйл явц өргөн дэлгэрч байна.

Сүүлийн үед интернетийн орчинд залуусын дунд англи үг хэллэгийг шууд галиглах болон монгол хэлний үг бүтээх дагавар залгаж шинэ үг хэллэг бий болж байгаа нь түгээмэл ажиглагдаж байна. Харь хэлнээс орж ирж буй шинэ үг хэллэгийг орчуулах тал дээр олон янзын байр суурьтай байдаг. Тухайлбал, олон улсын нэршлээр нь нэрлэх сонирхолтой хүмүүс байхад заавал монголоор орчуулах хүсэлтэй хүмүүс ч байна.

Судалгаагаас харахад цаашид шинэ үг хэллэгийн асуудлыг үүсэн гарч буй нөхцөл шалтгааныг судалж, орчуулах боломжтой үг хэллэгийг орчуулах, хэлний хэмнэх зарчмын дагуу боломжгүй үгнүүдийг нь галиглаж, орчуулахгүй хэвээр нь үлдээж, өөр өөрсдийн ойлголтоор бус нэгдсэн журам бий болгож, нийтээр нэгдсэн нэг ойлголттой болох шаардлагатай нь ажиглагдлаа.

Resume

In our globalized world new words and terms are continually created every day and enter a language due to technological advances.

The influence of English language plays an important role in Mongolian language. Each year, many new words and terms are introduced through the use of technology and media and are widely used by children and youths. This article aims to explore the how neologism or new words are created and their translations are incorporated into the Mongolian language.

Ашигласан материал

АНГЛИ ХЭЛЭЭР

1. Basil Hatim, *Translation: An Advanced Resource Book*, 2004, pp. 247.
2. Eric Partridge, *Usage and Abusage: A Guide to Good English*, 1997, pp.201.
3. Jeremy Munday, *The Routledge Companion to Translation Studies*, 2009, pp. 210.
4. *Lexicology of English*, L.Ya. Minaeva, 1881, Moscow
5. *Oxford Advanced learner's dictionary*, 2012
6. Peter Newmark, *A Textbook of Translation*, 1988, pp.140.
7. *Qualification paper in modern English*, Umarova, 2012

МОНГОЛ ХЭЛЭЭР

1. Р. Гүрбазар, “Орчуулгын онол, дадлагын үндэс”, Улаанбаатар, 1996
ахим эх сурвалж
1. <https://www.wikidictionary.com>
2. <https://www.Dictionary.com>
3. <http://ikon.mn/n/c5z>
4. <https://www.fast-index.com>
5. <http://mongolkhel.mn>
6. <http://www.president.mn/content/11548>